

De razzia van 2 en 3 oktober 1942

Het is vrijdag 2 oktober 2020 precies 78 jaar geleden, dat Leentje Pagrach met haar twee kinderen Isidoor van 5 en Jacob van 3 jaar door de Hengelose politie van haar huis aan de Paul Krügerstraat nummer 25 opgehaald werd. Haar man, Benjamin Pagrach was er niet bij. Hij was al eerder opgeroepen om te gaan werken in een werkverruimingskamp in het oosten van het land. Zij zijn het eerste gezin in Hengelo, samen met Hanna Eichenwald-Posner die bij hun in woonde, waar een Stolperstein voor gelegd is. Dat was op 3 april 2014.

40 aanhoudingen

Leentje Pagrach was een van de 40 joodse inwoners van Hengelo die thuis zijn aangehouden en overgebracht zijn naar het politiebureau aan de Marskant. De volgende dag, op zaterdag 3 oktober, zijn ze op de trein gezet naar kamp Westerbork. Het waren vooral gezinsleden van tewerkgestelde mannen die voorkomen op de namenlijst van het politierapport over deze razzia: vrouwen met hun kinderen en ouden van dagen. Sommige ouderen werden afgekeurd, omdat ze niet in staat waren om te werken en werden weer naar huis gestuurd. Dit overkwam Matje Hoffmann-Spits die met haar zoon, schoondochter en kleindochter Marga Hoffmann aan de Deldenerstraat 85 woonde. Zij werd samen met Henriëtta Poortje-Weijl door twee politieagenten teruggebracht naar hun huis. Nadat de zegels van de deur verwijderd waren, konden ze weer in hun woning. Maar vanaf 10 april 1943 mochten er geen joden meer verblijven in onder meer de provincie Overijssel en moesten ze zich weer melden. Matje Hoffman gaat naar kamp Vught en als ze te ziek wordt, komt ze alsnog in kamp Westerbork terecht waar ze ook overlijdt. In het boekje *"Niet langer een vreemdelinge"* beschrijft Wybo Miedema de lotgevallen van deze familie.

Hengelose politie

Opdracht voor een razzia kwam van de Duitse Sicherheitspolitie, maar deze liet de uitvoering over aan de Hengelose politie. Dit om escalatie onder de bevolking te voorkomen. Binnen het Hengelose politieapparaat waren speciale agenten belast met het opsporen en het aangeven van joden. Voor elke gearresteerde jood kregen ze een premie, ook wel 'kopgeld' genoemd. Het boek "Jodenjagers" van Annette Evertzen en Stevine Groenen geeft goed weer hoe dat in Hengelo in zijn werk ging. In het archief van de Gemeente Hengelo is het politierapport over de razzia van 2 oktober in Hengelo bewaard gebleven. Een kopie hiervan ligt hier ter inzage.

Er zijn in Hengelo meerdere razzia's geweest. Maar het bijzondere van deze razzia was dat het niet beperkt bleef tot Hengelo of Twente, maar dat het onderdeel was van een grootscheepse geplande landelijke actie. Overal in Nederland werden op 2 oktober 1942 razzia's gehouden. Die datum was door de bezetter bewust gekozen, omdat het een joodse feestdag was, Jom Kipoer of te wel Grote Verzoendag die op vrijdag 2 oktober 1942 na zonsondergang zou beginnen. De Duitsers gingen ervan uit, dat dan de meeste mensen thuis zouden zijn.

'Gezinshereniging' in Westerbork

Tegelijkertijd zijn in de nacht van vrijdag 2 op zaterdag 3 oktober alle joodse werkkampen in Nederland, zo'n 40, ontruimd. Onder het mom van gezinshereniging zijn de mannen naar Westerbork afgevoerd. Totaal zijn er op 2 en 3 oktober zo'n 10.000 joden opgepakt en naar Westerbork gedeporteerd. Van gezinshereniging was in het kamp Westerbork geen sprake. De mannen en

vrouwen en hun kinderen werden gescheiden in barakken ondergebracht. Westerbork was op zo'n groot aantal niet voorbereid en in plaats van 1x per week reden er nu 2x in de week treinen naar Auschwitz.

Nederland moest 'Judenfrei'

Deze razzia past in een bewuste strategie van de nazi's om Nederland "Judenfrei" te maken. Met gerichte anti-joodse maatregelen werden de joodse kostwinners geleidelijk aan van hun middelen van bestaan beroofd. Zo werden in 1940 alle joodse ambtenaren ontslagen en mochten Joden vanaf maart 1941 geen eigenaar meer zijn van een bedrijf of winkel. Zo moest slager Berg zijn slagerij aan de Boekeloseweg afstaan aan een niet-joodse collega. Vervolgens kregen de werkloos geworden joodse mannen een oproep om zich te melden voor een werkverruimingskamp. Deze werkkampen bevonden zich vooral in het noorden en het oosten van het land, ver van de grote steden zoals Amsterdam, zodat de mannen geïsoleerd van hun gezinnen gemakkelijker onder controle gehouden konden worden en ze niet konden onderduiken of zich gaan verzetten. Ook hier weer liet de bezetter de uitvoering over aan Nederlandse instanties, zoals het Arbeidsbureau en de Joodse Raad die voor de aanvoer van arbeidskrachten moesten zorgen. De Nederlandse Heide Maatschappij kreeg de verantwoordelijkheid over de te verrichten werkzaamheden, zoals kanalen graven, heide ompspitten en bomen kappen. Zwaar werk, waaraan de meesten niet gewend waren. Aanvankelijk was het Nederlandse kampregiem mild, maar onder Duitse druk werd het bewind al snel zwaarder. De joodse dwangarbeiders maakten lange dagen, kregen weinig te eten, woonden onder onhygiënische omstandigheden in houten barakken en kregen steeds meer te maken met vrijheidsbeperkende maatregelen en geweld van de kampeiding. Berichten van Hengelose mannen uit die werkkampen zijn schaars.

Meer onderzoek nodig

Meer onderzoek is gewenst, maar het aantal ooggetuigen wordt steeds minder. Misschien kent u nog mensen die getuige zijn geweest van de razzia's die in Hengelo hebben plaats gevonden of iets weten over een joodse inwoner of familie uit Hengelo. De werkgroep wil niet alleen de namen zichtbaar maken, maar ook hun leven, opdat ze niet vergeten worden.

A.Brongers september/ oktober 2020